DIN NOU DESPRE UNELE FORME VERBALE PERIFRASTICE

MARIA MARIN

1. Odată cu extinderea şi adâncirea cercetărilor dialectale din ultimii 40–50 de ani s-au produs schimbări semnificative privitoare la una dintre caracteristicile variantelor teritoriale ale limbii române, şi anume aceea de păstrătoare ale unor elemente lingvistice învechite sau arhaice. Constatarea are în vedere toate unităţile dialectale, mai surprinzătoare şi mai spectaculoase fiind, totuşi, „descoperirile" referitoare la graiurile din zona sudică a dacoromânei (Oltenia, Muntenia şi Dobrogea). Contribuţiile în acest sens privesc toate compartimentele limbii, începând cu cele considerate mai stabile, mai puţin supuse schimbării, cum sunt morfologia şi sintaxa (cf. Ionică 1965; Neagoe 1973; 1975; Neagoe, Vulpe 1994) şi continuând cu lexicul (Ionică 1991; Teaha 2005; Mărgărit 2009 ş.a.).

2. Exprimarea unor forme verbale temporale sau modale prin construcţii analitice reprezintă o posibilitate cunoscută limbii române în decursul evoluţiei sale, unele dintre aceste forme compuse reprezentând particularităţi moştenite din latină.

3. Într-un articol anterior (Marin 1985), am urmărit câteva formaţii perifrastice echivalente cu forme temporale de indicativ trecut întâlnite, în general, la nivelul graiurilor dacoromâne.

De această dată, ne concentrăm asupra unor formaţii cu valoare de imperfect, atestate în texte ilustrând graiurile dacoromâne din secolul al XIX-lea.

4. Imperfectul este unul dintre timpurile indicativului care se realizează, pe lângă varianta sintetică, prin anumite construcţii compuse sau supracompuse, specifice graiurilor. Elementele constitutive ale acestor perifraze conţin, într-un fel sau în altul, ideea de acţiune trecută, în curs de desfăşurare, durativă sau iterativă, neterminată, trăsături semantice definitorii pentru acest timp verbal (GLR I, 2005: 424).

În cazul construcţiilor perifrastice avute în vedere, trăsătura comună este utilizarea formelor gerunziale ale verbului conjugat, adică ale modului care, prin definiţie, exprimă o acţiune durativă sau iterativă, concomitentă cu o altă acţiune trecută sau prezentă: *Nu mă satur* ***privind****-o; Îl văd/ îl vedeam* ***trecând*** *în fiecare zi.* Aşadar, gerunziul este forma verbală nepersonală care, din punct de vedere modal, se apropie cel mai mult de imperfectul indicativ.

4.1. Perifraza **era** + gerunziu: *Tocmai pe când părerea de rău îl ajunsese* [...] ***erau trecând*** *printr-o pădure* (Ispirescu, Leg.: 109 – basm cules dintr-un sat din

FD, XXXI, Bucureşti, 2012, p. 20–24

BDD-A15315 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:41 UTC)

fostul județ Vlașca); *La patusopt am fost dă patru ani şi m-a pierdut părinții-n pădure. M-a găsit un pădurar* [...] *M-a luat în brațe că eu* ***eram chelălăind*** (GN, I: 155 – Frăsinet, județul Călăraşi).

Întâlnită în secolul al XVI-lea, mai ales, în texte religioase din nordul Transilvaniei, Banat şi în traducerile coresiene (Densusianu, HLR, II: 215; Zamfir 2007: 171), dar şi în *Cartea cu învățătură* (1581) a Diaconului Coresi (Zamfir 2007: 171), construcția se regăseşte, în secolul al XVII-lea, în două exemple din *Istoria* lui Radu Popescu: *Că Mateiaş austriiacul de abiia cu oarece călărime a scăpat de supt Ostrogon, Zereni, de unde* ***era bătând*** *cetățile care erau luate mai nainte de turcu* (Popescu, Ist.: 319); *Şi s-au întorsu în țara lui şi* ***era şăzând*** *în pace* (idem: 360).

Atestările din scrierile secolelor al XVI-lea – al XVII-lea, continuate prin cele din secolul al XIX-lea[1] contrazic sau măcar nuanțează teoria calchierii după modele străine, emisă, cu ani în urmă, de unii autori (cf. Rădulescu 1960: 693) şi reluată de Dana-Mihaela Zamfir (2007: 171–172).

Faptul că tipul de perifrază la care ne referim, cu valoare clară de imperfect, este întâlnit în scrieri româneşti originale de-a lungul a două secole, precum şi în graiurile din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, toate aparținând Munteniei, constituie, credem, dovezi certe că această formație caracterizează, încă din cele mai vechi timpuri, zona sudică (muntenească) a dacoromânei. Caracterul dialectal al acesteia apare şi la Iorgu Iordan, care, vorbind despre imperfectul alcătuit din *era* + gerunziu, arată că acesta „Circulă prin graiurile munteneşti, poate şi aiurea”, exemplele ilustrative fiind create de autor: ***era zicând*** *că nu-ți vezi de treburile tale* (Iordan 1956: 432). Pe de altă parte, vechimea particularității pledează în favoarea ideii de element moştenit continuând construcții cu valoare durativă, formate, în latina populară, cu gerunziul în ablativ folosit în locul unui participiu prezent (Rohlfs 1969: 107–109; Frâncu 1984: 28; Marin 1985: 462).

4.2. Construcția **a fost** + gerunziu este atestată pentru secolul al XIX-lea preponderent în aria sudică (Muntenia, Oltenia): *Avea nişte case, de la soare* ***a fost putând*** *ține rumânu ochii deschişi, dar la ele nu i-au putut deloc* (Stăncescu, B.: 25); [Buzduganul] *venea peste nouă moşii şi* ***a fost picând*** *în poartă* (idem: 95); *Se afla în nişte case de s-****au fost învârtind*** *după soare* (idem: 218); *ăst unchiaş* ***a fost având*** *un fecior* (idem: 233); *Tetea asculta să vadă cum o fi vorbind, da'* ***n-a fost vorbind*** *niciunu* (GN, I, 168 – Stăneşti, județul Teleorman); *A dat o dată cu sabia, i-a tăiat gâtu; corpu* ***n-a fost picând*** *jos,* ***a fost mergând*** *to năinte* [...] *L-a luat acas da' tot* ***a fost amerințând*** *din picior; şchiopăta puțânel* (idem: 34 – Pietrari, județul Vâlcea); *Am auzit că la Pleşoiu s-a găsit şuşaua lu Domnu de rouă. Ala* ***s-a fost ducând*** *prin țara turcească şi-****a fost viind*** *noaptea-n țară ca cârtița, să nu-l vadă soarele* (idem: 50 – Târpezița, județul Dolj); *țiganu* ***a fost mâncând*** *dintr-o ridică* [= „ridiche”] (Weigand, W.: 292 – Gheboieni, județul Dâmbovița).

[1] Încadrarea textului din GN, I (1906) în secolul al XIX-lea este motivată prin faptul că un informator născut înainte de 1848 nu poate reprezenta vorbirea secolului al XX-lea.

BDD-A15315 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:41 UTC)

Interpretarea numeroaselor exemple citate şi a altora asemănătoare ca echivalente ale imperfectului este motivată prin următoarele caracteristici: 1. exprimă o acţiune nesigură, în desfăşurare, trăsături conferite de f o r m a g e r u n z i a l ă a verbului conjugat[2]; 2. redau o acţiune anterioară prin raportare la momentul vorbirii sau la o altă acţiune trecută, caracter conferit de f o r m a d e p e r f e c t c o m p u s a auxiliarului, timp care, prin definiţie, exprimă acţiuni anterioare în raport cu momentul vorbirii. În româna veche şi la nivel dialectal, perfectul compus se poate comporta şi ca un timp relativ, echivalent cu mai-mult-ca-perfectul (Călăraşu 1971: 180–181; Marin 2004: 173). Ambele trăsături sunt compatibile cu valorile imperfectului (Marin 2004: 151–152). Aceste caracteristici explică de ce unii cercetători sunt tentaţi să considere structura la care ne referim echivalentă cu un perfect (compus) sau chiar cu un mai-mult-ca-perfect (Todoran 1969: 299; Frâncu 1984: 30–31; Zamfir 2007: 62 şi urm.). Trecând în revistă numeroasele exemple citate de Dana-Mihaela Zamfir (loc. cit.)[3], constatăm următoarele: 1. în marea lor majoritate, acţiunile redate prin *a fost* + gerunziu se pot substitui fără dificultate cu un imperfect; 2. adverbele selectate de asemenea construcţii (*de patru zile*, *mai denainte vreme*, *de mult*, *mai nainte* ş.a.) au, de regulă, sens durativ şi nu punctual şi 3. cel puţin unele dintre aşa-zisele acţiuni încheiate sunt, de fapt, acţiuni în desfăşurare, lucru admis, uneori, şi de autoare, care recunoaşte că *au fost făcând* are o valoare situată la intersecţia celor exprimate prin perfectul compus, imperfect şi mai-mult-ca-perfect (cf. p. 63 ş.a.). În ceea ce priveşte atestarea din Todoran 1969: 299, menţionăm că autorul nu exemplifică situaţia. Subliniem că simplul raport de anterioritate faţă de un perfect compus nu înseamnă că acţiunea respectivă exprimă un mai-mult-ca-perfect; mai important, în acest context, este caracterul finit sau în desfăşurare al acţiunii respective: *că acele urece au fost date de părintele Iusip, stareţul mănăstirei, la neşte posluşnici* [= supuşi, ascultători] *ce* ***au fost având*** *de mult credincioş* (DRH. A XIX/14): *au fost date* = perfect compus la diateza pasivă, iar *au fost având* = aveau (de mult), exprimând aici, într-adevăr, anterioritatea, lucru care însă nu exclude valoarea de imperfect durativ (în trecut, normal), concomitent, dar nedeterminat, faţă de *au fost*

[2] Caracterul de acţiune nesigură al unei asemenea construcţii este susţinut de Cristina Călăraşu (1987: 157) prin exemple provenind din texte originale din perioada 1532–1780; această trăsătură este subliniată şi de Frieda Edelstein (1966, 258–259). Luând în discuţie un exemplu din ALRT, autoarea susţine că nesiguranţa este determinată de „caracterul durativ (sau – mai rar – iterativ) al acţiunii. Afirmaţia este oricum confuză, dat fiind faptul că este vorba de categorii gramaticale diferite (mod, aspect), care nu se exclud una pe alta, dar nici nu se condiţionează; orice acţiune poate fi s i g u r ă sau n e s i g u r ă din punctul de vedere al subiectului vorbitor; orice acţiune, sigură ori nesigură, poate fi d u r a t i v ă (sau i t e r a t i v ă), cu excepţia verbelor momentane, incoative, rezultative.

[3] Spre ilustrare, alegem, la întâmplare, doar trei dintre aceste exempele: *să arate celuia ce se izbăvi, câtă nevoie şi câţi draci* ***au fost avândă*** *întru elŭ* (Coresi, Carte: 377); *Cum l-au căotat Cornilie sutaşul unde spune că de patru zile* ***s-au fost postind*** *şi* ***s-au fost rugând*** *în casa lui* (Răsp.: 13); *Scriem* [...] *pentru rândul acestor călugăraş, carii* ***au fost petrecându*** *mai denainte vreme la mănăstirea lui Aron Vodă* (DRH. AXIX/9).

BDD-A15315 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:41 UTC)

date. La fel, *Întâmplatu-s-au şi aceştii sfânte mănăstire de s-au prădat în multe rândur ... de oameni răi şi fără de dumnezăi răi călugări ce* ***au fost lăcuind*** *întru acea sfântă mănăstir* (DIR. A IV/459), despre care Dana-Mihaela Zamfir afirmă că este subînțeles „că este necesar ca acei «oameni răi» să locuiască în mănăstire ca s-o poată prăda, locuirea neputând fi anterioară prădării" (Zamfir 2007: 66); noi zicem că acei călugări *locuiau* în mânăstire şi, concomitent, o prădau.

Încă din limba veche, formația *a fost* + gerunziu era mult mai răspândită decât cea discutată sub **4.1.**, fiind atestată atât în aria nordică a dacoromânei, cât şi în cea sudică (Rosetti, Cazacu 1961: 220, 254; Pătruț 1978: 85–86; Edelstein 1966: 257–258; Călăraşu 1987: 154; Zamfir 2007: 62) şi contrazicând astfel restricția făcută de Frâncu (1984: 29), care o localizează în zonele nordice. Ea este întâlnită, în continuare, la cronicarii moldoveni şi la cei munteni (Călăraşu 1987: 154). Începând cu secolul al XIX-lea, apare doar în izvoare populare, fiind recunoscută ca un element cu circulație regională (Tiktin 1893: 121). Numeroasele atestări din secolul al XX-lea, când este bine reprezentată în Banat, Hunedoara, Bihor, Maramureş, din aria nordică, şi în Muntenia, Țara Bârsei şi, sporadic, în Oltenia, Dobrogea, din aria sudică (Călăraşu 1987: 154; Marin 2004: 114), demonstrează, credem, că, în pofida absenței aproape totale a exemplelor din zona nordică pentru secolul al XIX-lea, datorată, în mod sigur, unor carențe în informația noastră, particularitatea a continuat să circule neîntrerupt în toate graiurile, inclusiv în sudul teritoriului dacoromân, constituind un arhaism morfologic.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

A. Lucrări de referință

Călăraşu 1971 = Cristina Călăraşu, *Observații asupra valorilor mai-mult-ca-perfectului în limba română în secolulu al XVI-lea – al XVIII-lea*, în SCL, XXII, 2, p. 175–183.

Călăraşu 1987 = Cristina Călăraşu, *Timp, mod, aspect în limba română în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Bucureşti.

Densusianu, HLR, II = Ovide Densusianu, *Histoire de la langue Roumaine*, Tome II. Le seizième siècle, Paris, 1938.

Edelstein 1966 = Frieda Edelstein, *Perifraze verbale formate cu* ***a fi*** *şi gerunziul verbelor*, în CL, XI, 2, p. 253–261.

Frâncu 1984 = C. Frâncu, *Geneza şi evoluția timpurilor verbale supracompuse în limba română*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, tomul XXIX, 1983–1984, A. Lingvistică, p. 23–62.

GLR, I, 2005 = Academia Română, *Gramatica limbii române,* I, *Cuvântul*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Ionică 1965 = Ion Ionică, *Noi atestări de imperativului negativ arhaic, în Omagiul lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, p. 403–407.

Ionică 1991 = Ion Ionică, *Note lexicale*, în FD, X, p. 126–131.

Iordan 1956 = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti.

BDD-A15315 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:41 UTC)

Marin 1985 = Maria Marin, *Formes verbales périphrastiques le l'indicatif dans les parlers dacoroumains*, în RRL, XXX, 5, p. 459–468.
Marin 2004 = Maria Marin, *Timpurile indicativului în graiurile dacoromâne actuale* (I), în FD, XXI–XXIII, 2003–2004, p. 81–190.
Mărgărit 2009 = Iulia Mărgărit, *Vocabularul graiurilor munteneşti actuale*, Bucureşti.
Neagoe 1973 = Victorela Neagoe, *Despre **-ră-** în formele de perfect simplu şi de mai-mult-ca-perfect*, în FD, VIII, p. 129–140.
Neagoe 1975 = Victorela Neagoe, *Elemente arhaice în graiurile munteneşti*, în FD, IX, p. 143–147.
Neagoe, Vulpe 1994 = Victorela Neagoe şi Magdalena Vulpe, *Numeralele de tipul **adoară, d-a dora, adăorat(ă)**... în dacoromână*, în FD, XIII, p. 59–74.
Pătruț 1978 = Ion Pătruţ, *Studii de limba română şi slavistică*, Cluj.
Rădulescu 1960 = Maria Rădulescu, *Formele verbale perifrastice **a fi** + gerunziul în textele româneşti traduse din secolul al XVI-lea*, în SCL, XI, 3, P. 691–698.
Rohlfs 1969 = Gerhard Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. Sintassi e formatione delle parole*, [Torino].
Rosetti, Cazacu 1961 = Al. Rosetti, B. Cazacu, *Istoria limbii române literare. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, Bucureşti.
Teaha 2005 = Teofil Teaha, *Cuvinte latineşti moştenite în graiurile româneşti actuale*, seria „Etymologica", 16, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Tiktin 1893 = H. Tiktin, *Gramatică română. Teorie şi practică*. Partea I, a II-a, Iaşi.
Todoran 1969 = Romulus Todoran, *Particularităţi dialectale bănăţene într-un manuscris de la începutul secolului al XIX-lea*, (I), în CL, XIV, 2, p. 291–303.
Zamfir 2007 – Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*. Partea a II-a. *Timpurile din sfera trecutului. Viitorul. Condiţionalul*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

B. Izvoare

ALRT = *Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici. Suplement la *Atlasul lingvistic român* II (ALR II), Sibiu/Leipzig, 1943.
GN, I = *Graiul nostru*. Texte publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Sperantia, vol. I, Bucureşti, 1906.
Ispirescu, Leg. = P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*. Adunate din gura poporului, Bucureşti, 1892.
Stăncescu, B. = Dumitru Stăncescu, *Basme. Culese din gura poporului.* Cu o prefață de Ionescu-Gion, Bucureşti, 1892.
Weigand, W = Gustav Weigand, *Dialekte der Grossen Walachei*, în Jb, 8, 1902, p. 234–324.

À NOUVEAU DU QUELQUES FORMES VERBALES PÉRIPHRASTIQUES

RÉSUMÉ

L'auteur est revenu sur les constructions *era* + participe présent et *a fost* + participe présent discutées antérieurement (Marin 1985) pour mettre en évidence, tant d'une part, les similitudes avec les fonctions de l' i m p a r f a i t, que d'autre part, le caractère dialectal de la Valachie, ce dernier aspect ayant été prouvé par un nombre le plus élevé d'exemples.

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan − Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-A15315 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-19 07:51:41 UTC)